

Beck tvrdí, že predstavené modely nie sú úplne presvedčivé a majú svoje limity a preto v poslednej kapitole kladie otázku, čím by samotné náboženstvá mali prispieť k tomu, aby sa zcivilizoval ich násilný potenciál. Náboženstvá by mali rozvinúť kozmopolitnú teológiu a tým by neboli iba zdrojmi konfliktov a problémov, ale stávali by sa súčasťou ich riešení. Mali by uprednostňovať mier pred pravdou, ukázať, že sú schopné viesť ľudí spoločnou cestou spravodlivosti, tvárou v tvár globálnym rizikám a pokračovať v kooperácii, v ktorej nehrá pravosť viery žiadnu úlohu.

Myšlienkový „záber“ nemeckého autora je značne široký, v knihe sa dotýka viacerých tém a problémových okruhov: masmedializácie náboženstva, nových foriem koexistencie náboženstiev, kritizuje Huntingtonovu tézu o „strete civilizácií“, hovorí o heréze ako „vynáleze“ vlastného Boha, a ďalších témach. V texte často cituje, opiera sa o výskumy a práce iných autorov a na týchto základoch stavia vlastné úvahy. Čitateľ s ním zaiste nebude súhlasiť vo všetkých jeho analýzách, bude mu klásť vlastné otázky a polemizovať. Pre mňa napríklad vyvstáva otázka: aké sú konzekvencie areligiózneho, resp. ateistického východiska o ktorých hovorí Beck, v sociológii náboženstva? A ďalej, ako sa odrazí rozdiel v pozorovaní náboženstva a v záveroch pozorovania u sociológa s ateistickou východiskovou pozíciou a sociológa, ktorý určité náboženstvo zdieľa? Záverom môžem konštatovať, že kniha je nesporne vhodným študijným materiálom pre predmety sociológia náboženstva a filozofia náboženstva. Poslúži tiež pri štúdiu religionistiky, teológie a politológie. Z týchto dôvodov – ako vysokoškolský pedagóg – veľmi oceňujem voľbu preložiť tento titul Ulricha Becka a moju recenziu chápem aj ako pozvanie k jej čítaniu. Možno snáď aj tvrdiť, že jej preklad a čítanie sú „splatením dlhu“ voči nemeckému autorovi, nakoľko sa nevenovala pozornosť jeho sociologickým reflexiám o náboženstve.

Martin Vašek

Matt Ridley: *Evoluce všeho. Jak malé změny přetvářejí svět*

Praha, Argo/Dokořán 2018, 301 s.

Provokující, strhující, informačně nabitá, ideologická, diskutabilní, humanistická a podnětná. Těchto sedm přívlastků charakterizuje knihu od anglického evolučního biologa, který studoval zoologii na univerzitě v Oxfordu, kde ho výrazně ovlivnil jeho učitel Richard Dawkins. Je významným popularizátorem vědy, a kromě tohoto díla napsal čtenáři vysoce hodnocené a do českého jazyka přeložené další tituly – *Racionální optimista* (Praha: Argo/Dokořán 2013), *Červená královna* (Praha: Argo/Dokořán 2017) a *Genom* (Praha: Portál 2001).

Provokující. Celá kniha je postavena na teorii obecné evoluce, která čerpá základy z Darwinovy teorie evoluce přirozeného výběru, kterou Ridley označuje za „speciální teorii“. Evoluce je dle něho spontánní, neúprosná, není diktována zvenčí, ale vychází zevnitř, nemá žádný cíl a co do výsledku zůstává otevřená. Děje se formou pokusu a omylu – „což je také jedna z forem přirozeného výběru“ (s. 7). Veškeré změny jsou emergentní. Lidé a instituce dle něho nemají nad světem kontrolu. Proti této perspektivě stojí v současné době rozšířený a aplikovaný názor záměrného plánu a designu (ať na poli vlády, tvorby politik, ale i rodinného a osobního života).

Na základě popisu širokého spektra oblastí Ridley argumentuje, že „máme tendenci přisuzovat příliš mnoho zásluh komukoli chytrému, kdo se v pravé chvíli nachází někde poblíž“ (s. 8), a tím opomíjíme, že vývoj všech věcí, ať jde o morálku, ekonomiku, kulturu, jazyk, technologie, města, firmy, vzdělávání, dějiny, právo, vládnutí, náboženství, internet či peníze, se vyvíjí evolučně. Svět dle něho není ve skutečnosti naplánovaný, naopak je emergentní, neustále se rozvíjející bez ohledu na naši vůli. Neřídí ho lidé a instituce, ale vzájemně soutěžící myšlenky. „Lidé jsou častěji spíše obětmi než pachatelé nezamýšlených změn.“ (s. 8)

Samotná myšlenka evoluce provokující není. Ridley spadá do širšího okruhu autorů aplikujících biologické principy na společnost. Jeden z prvních stoupenců sociální evoluce byl britský sociolog a filosof Herbert Spencer, který rozvinul organicou teorii společnosti a stejně jako Ridley odmítal jakékoliv zásahy a pokusy o změnu společnosti řízené shora. Rozdíl mezi těmito autory je však téměř dvě století. Čistá myšlenka obecné evoluce (v podání Ridleyho), která je aplikována na všechny události všedního dne, je v současné době (uznávající důležitou roli státu), ve 21. století, zcela určitě provokující. Na velmi konkrétních příkladech autor dokládá, že děje ve společnosti jsou výsledkem pokusu a omylu, tedy evoluce (nikoliv vnějších záležitostí).

Díky těmto předpokladům byla kniha v britském deníku *The Guardian* kritizována Johnem Grayem, který odmítl připustit, že obecná teorie evoluce je teorií, a nazval Matta Ridleyho „sloupkařem a ostudným bankéřem, který napsal domýšlivou a pomýlenou knihu“ (J. Gray. „The Evolution of Everything by Matt Ridley Review – the Rightwing Libertarian Gets It Wrong.“ *The Guardian* [online], 16. 9. 2015 [cit. 20. 8. 2018]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/books/2015/sep/16/the-evolution-of-everything-matt-ridley-review>). Ačkoliv se s tímto názorem neztotožňuji, stejně jako Graye i vás mohou překvapit některé provokativní názory. Například o výrazném odmítnutí vlivu odlišných rodičovských výchovných stylů na rozvoj dítěte (s. 137). O evoluci náboženství, konkrétně pak o historii vzniku křesťanství a významu islámu, který byl dle autora „spíše důsledkem než hybatelem arabské expanze“ (s. 220). Nebo o celosvětové finanční krizi z roku 2008, za níž byly podle Ridleyho zodpovědné vládní zásahy a „krize podstandardních hypoték byla kreacionistickým výtvorem, nikoli evolučním fenoménem“ (s. 247). Každý čtenář v jednotlivých kapitolách zcela jistě narazí

na příklady evolučního chování, které jsou v rozporu s jeho zažitými zvyky, názory, hodnotami či přesvědčením.

Strhující. Na počátku knihy Ridley popisuje evoluci vesmíru, života a genů, tedy témata, ze kterých vychází základní myšlenky biologické evoluce. Pro vědce společenských věd mohou působit složitě, v některých ohledech i méně záživně, nicméně jsou zásadní pro porozumění dalším částem knihy. Čtenář si v nich zcela jistě najde příklady velmi zajímavé, a to i v případě, že odmítá myšlenku obecné (či speciální) evoluce či s ní zcela nesouhlasí. Ridley se detailně zabývá například podobným vývojem oka u hmyzu a u lidí, na který má vliv společný gen Pax6. Ilustruje schopnost trávit laktózu u dospělého člověka jako evoluční fenomén, který není společný všem savcům a u lidí se vyvinul tím, že se jim nevypnou geny pro enzym zvaný laktáza. Za příklad evolučního procesu uvádí vývoj antibiotik a stále se zvyšující antibiotickou rezistenci lidí. Dále představuje princip přizpůsobování se světu a boje o přežití na příkladu stromů: „Podívejme se na strom. Jeho kmen nabírá na šířce a pevnosti právě tak rychle, aby byl schopen nést váhu svých větví, které jsou samy o sobě úžasným kompromisem mezi pevností a pružností, listy stromu ... jsou tenké jako papír, lehké jako pírko a tvarovány tak, aby byly co nejvíce vystaveny světlu...“ (s. 70)

Pokud se vám tyto příklady zdají pozoruhodné či alespoň zajímavé, vězte, že další části knihy, zabývající se společenskými aspekty, často velmi praktickými, vás zaujmou ještě více. Některé stránky přečte čtenář velmi rychle, kapitola po kapitole je stále zajímavější a plná originálních (i když leckdy provokujících) myšlenek a příkladů. V kapitole o evoluci vzdělávání je třeba část zabývající se zrodem dnešní podoby školního vzdělávání, v českých podmínkách nazvané jako povinná školní docházka. Ta má původ v Prusku a cílem bylo „vychovat z mladých mužů poslušné vojá-

ky, nikoliv zralé občany“ (s. 148). V té době se začalo učit ve skupinách podle roku narození, nikoli podle schopností, žáci seděli v lavicích uspořádaných do řad, jednotlivé hodiny oddělovalo zvonění, byly určeny osnovy a začalo se učit několik předmětů v jeden den. Tehdy se psal rok 1806 a Prusko bylo poraženo Napoleonem. Nyní je rok 2018 a čtenáři je zřejmé, že v českém prostředí docházíme pomalými krůčky k drobným změnám v našem vzdělávacím systému, nicméně ne příliš na poli vládní politiky, ale spíše na poli soukromých firem a občanů se snahou o zavedení alternativních forem vzdělávání.

Další zajímavou částí je například kapitola o evoluci populace. Zde se Ridley zabývá myšlenkou eugeniky a jejího negativního vlivu na sterilizaci lidí. Ta dle něho nebyla zneužita pouze v nacistickém Německu (kde se během šesti let sterilizovalo 400 000 lidí, včetně schizofreniků, lidí trpících depresemi, epileptiků a invalidů), ale byla svázána také s rozvojovou pomocí, například v Indii. Podmínkou pro poskytnutí potravinové pomoci z Washingtonu se stala nucená sterilizace neboli úsilí o kontrolu populace. V letech 1972 a 1973 dosáhl počet sterilizací v Indii tří miliónů ročně. Proti této myšlence se staví Matt Ridley nejen v souladu s respektem k lidskému právu a odmítání jakýchkoliv zásahů shora, ale také s argumentem, že řešením je blahobyt a rozvoj společnosti: „Porodnost je totiž vysoká, pokud je vysoká i dětská úmrtnost. Jakmile budou lidé bohatší a budou schopni lépe léčit nemoci, budou mít také méně dětí; to se již stalo v Evropě.“ (s. 175) Abych však neprozradila obsah celé knihy a shrnula tento hodnotící bod, uzavřu ho větou, že v každé kapitole si čtenář zcela jistě najde to své.

Informačně nabitá. Již uvedený strhující dojem umocnila spousta zajímavých informací, velmi často zasazených do neobvyklých kontextů. Při popisu obecné evoluce vycházel Ridley z myšlenek různých osobností. Jedná se zejména o řeckého filosofa

Epikura, celá kniha je provázena pasážemi básní od římského básníka Lucrecia a za velkého myslitele všeobecné evoluce považuje, nepřekvapivě, Adama Smithe. Ridley nejenže popsal jejich myšlenky, ale zasadil je do historického rámce. Poměrně detailně vyložil znaky charakterizující období jejich života, ať šlo o politické či náboženské názory, které však byly vždy odlišné od těch všeobecně přijímaných.

Na knize lze také velmi ocenit rozsáhlé znalosti a zkušenosti autora, jeho sečtělost a logické uvažování (i když jeho osobitým způsobem), které přetavuje do příběhů plných informací o velmi rozličných tématech. Od již zmíněné evoluce oka po důsledky nádorů v mozku (a jejich vliv na lidské jednání) až po vznik a používání bitcoinů. Nad detailními popisy širokého spektra různých příkladů má čtenář pocit, že je třeba, když nic jiného, ocenit inteligenci a životní zkušenosti autora. Výsledkem pak bude kniha plná poznámek, podtrhnutých vět, označených souvětí, vykřičníků a otazníků (samozřejmě tužkou).

Ideologická. Už zmíněný John Gray ve své recenzi o knize dále napsal: „Sociální evoluce není falsifikovanou teorií, ale řadou ideologií ... pravicového libertariánství.“ V tomto ohledu je třeba připustit, že z celé knihy číší myšlenky na prosazování volného obchodu, občanské svobody, svobody myšlení a vyzdvihování některých autorů, jako je Adam Smith, Friedrich von Hayek, William Easterly, Claude-Frédéric Bastiat či Deidre McCloskey. V souladu s pravicovou ideologií nalezneme v knize argumenty pro omezení role státu a vlády, kritiku nátlakových skupin, plánovačů, ze shora řízené politiky a jednotné struktury. Vláda je v Ridleyho pojetí nástrojem organizování a plánování společnosti, které je ve výsledku většinou neefektivní. V knize například rozebírá a popisuje nízkou efektivitu státního systému škol či zdravotnictví.

Stejně jako jeho učitel Richard Dawkins odmítá Ridley víru v jakékoliv nábo-

ženství a je velkým kritikem kreacionismu. Tento názor, spolu s perspektivou spontánního a nikým nevytvořeného a neplánovaného vývoje, je postaven na přesvědčení, že křesťanství, stejně jako jiné náboženství, je „lidmi vytvořený kult, kulturní nákaza předávaná od jednoho člověka ke druhému“ (s. 217). Tyto kontroverzní myšlenky v knize neustále rozvíjí, religiózní charakter dokonce připisuje argumentům vyzývajícím k boji proti změně klimatu. Rozporuje škodlivé účinky globálního oteplování a přirovnává je k náboženské rétorice: „Namlouvá se nám, že pácháme hřích (vypouštění CO₂) ... musíme odčinit hříchy (placením uhlíkové daně), kát se (požadovat, aby politici sdíleli panikařskou rétoriku klimatické změny)... Bohatí si mohou kupovat odpustky (uhlíkové kompenzace) ... nikdo se nesmí odchýlit od pravé víry (v oxid uhličitý) ...“ (s. 229)

Diskutabilní. Přestože výše uvedená pravicová linie celé knihy může být pro některé čtenáře velmi diskutabilní, není to hlavní oblast, kterou chci zahrnout právě pod téma tohoto hodnocení (třebaže níže uvádím příklady s tím související). A to aťkoliv se pravicové názory autora ve velké míře neshodují s mými (což musím připustit). Ke knize je nutné přistoupit s tím, že myšlenka obecné evoluce je velmi provokující a zasažená ideologií autora a vychází z myšlenek typických pro teorii sociální evoluce. Je spíše otázkou, zda jsou všechny myšlenky autora přesné, konstantní a domyšlené. Například čtenáři nemusí být zřejmé, co autor považuje za onen kritizovaný design a plán, za „dominující nebeský hák“, který vnucuje „řešení, vysvětlení nebo plán světa shora“ (s. 13). Neří i tento hák výsledkem evoluce?

Diskutabilní jsou i některé příklady vztahující se k velmi ideologickým řešením a hledání argumentů, které toto řešení potvrzují. V anglosaských podmínkách má autor zřejmě pravdu v tom, že „soukromé školy dodávají nadproporční podíly nejlepších uchazečů o přijetí na Oxford

a Cambridge“ (s. 151). Nicméně (minimálně) v České republice je zapotřebí připustit, že bez zásahů státu a regulace činnosti soukromých vysokých škol může naopak dojít k rozsáhlým problémům s úrovní vzdělávání na těchto institucích (více např. V. Dvořáková, J. Smrčka. *Lesk a bída vzdělávání*. Praha: Universum 2018). S tím Ridley nepočítá, podle něho jsou státní školy ze své podstaty neefektivní a velmi rigidní, zásahy vlády komplikují jejich činnost a ve výsledku neumožňují chudým se sociálně pozvednout. Vliv ekonomické efektivity, který je z mého pohledu diskutabilní a zároveň ho nepovažuji za nejvýznamnější indikátor úspěchu, je zřejmý také z tvrzení, že vládní financování vědy není potřebné, že „mnohé prvky univerzitního a vládního výzkumu mají velmi nízkou návratnost a v naprosté většině k ekonomickému růstu nepřispívají vůbec, nebo jen nepřímo“ (s. 120).

Frank Rose jako další recenzent knihy uvedl pro deník The New York Times: „problém začíná, když autor skončí s pozorováním emergentních jevů a začne pro ně, jako pro dané problémy, pumpovat ideální řešení“ (F. Rose. „‘The Evolution of Everything’, by Matt Ridley.“ *The New York Times* [online], 25. 11. 2015 [cit. 20. 8. 2018]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2015/11/29/books/review/the-evolution-of-everything-by-matt-ridley.html>). Argumentace je v těchto případech velmi jednostranná a někdy zjednodušená. Takovým příkladem může být již zmíněné globální oteplování. Na obranu Ridleyho se nabízí úvaha, zda je možné v populárně naučné knize, která slouží jako podpora argumentu „evoluce všeho“, možné detailně rozebírat názory pro a proti.

A poslední pochybnost, která mě provázela po celou dobu čtení knihy, je samotné téma evoluce. Jedná se o dlouhotrvající proces, probíhající desítky a stovky let. Dle Ridleyho je to vše, co vzniká zdola, pokusem a omylem, přirozeným výběrem. Jak lze ale v současném světě, v období jed-

né generace, jednoho volebního období, jednoho politického programu aplikovat myšlenky evoluce? Uznávám, že přirozený způsob učení u dětí probíhá na základě pokusu a omylu, ale neumím si představit, že by současní rodiče do výchovy svých dětí nezasahovali. Ze shora řízená ochrana, péče, vzájemná pomoc, to jsou pojmy, které teorie evoluce nezná, současná společnost je s nimi ale propojená. A je to tedy špatné? Lze jednoduše tvrdit, že to, co vzniká evolučně, bez zásahu shůry, je správné, a naopak to, co je regulované, plánované a řízené, je špatné a selhávající? Ridley v závěru knihy uvádí: „To špatné se dostává do běhu dějin shora, jako výsledek záměrů konkrétních lidí. To dobré je naopak nahodilé, neplánované, emergentní a prodělává postupný vývoj.“ (s. 265) Tato prostá myšlenková linie může být příčinou kritičtějšího hodnocení knihy. Připuštění kombinace přirozeného a spontánního vývoje spolu s prvky řízení je v současném světě mnohem reálnější cesta. Zároveň však, ve shodě s autorem, považuji za důležité se zamyslet nad tím, proč současní lidé, politici a rodiče mají neustále se zvyšující potřebu věci kolem sebe někdy až příliš regulovat, designovat a plánovat?

Humanistická. Navzdory svým předsudkům (z části vytvořeným českou politickou kulturou), které souvisejí s představou výrazně vyhraněného pravicového politika, musím připustit, že autor je z mého pohledu velmi morální a humanisticky smýšlející člověk. Jeho výklad je postaven na myšlence humanity, za vyprávěním se schovává důraz na lidské hodnoty a na respektování lidských práv. Ridley v celé knize projevuje zájem o člověka a lidskou společnost s cílem neustále se rozvíjet

a zvyšovat kvalitu života. Kritizuje například totalitární režimy a eugeniku za porušování lidských práv a za direktivní a plánovaný způsob realizace politiky. Dle něho je společnost natolik humánní, aby se sama a spontánně dokázala postarat o potřebné. Evoluce morálky v jeho pojetí vychází především z Davida Huma a již zmíněného Adama Smithe. Ridleyho předpokladem tedy je, že pro společnost je dobré, aby lidé byli k sobě slušní a slovy Adama Smithe tvrdí, že „všichni jsme rádi, když děláme ostatní lidi šťastnými“ (s. 27).

Podnětná. Díky všemu výše zmíněnému považuji knihu za velmi podnětnou. Při jejím čtení může názorově otevřený čtenář sám se sebou diskutovat nad jednotlivými tématy, zamýšlet se nad nimi v jiném kontextu a rozsahu a konfrontovat své názory se samotným autorem. Je to kniha, která stimuluje a otevírá čtenáři jiné obzory. Je to kniha, která je především pro člověka s jinými životními hodnotami a názory velmi podnětná. Zcela jistě podnětnější než knihy autorů, se kterými při čtení souhlasíme, při kterých se přistihneme, že kýváme hlavou ve smyslu souhlasu, usmíváme se a utvrzujeme se v tom, že tyto názory jsou ty nejlepší. Tato kniha ve mně vzbudila zájem, často také nesouhlas, ale na druhé straně i zamyšlení. Hlavou ve smyslu souhlasu jsem kývala málokdy a velmi často jsem se přistihla, že s knihou jen sedím, nečtu, hledím do prázdna a přemýšlím či diskutuji sama se sebou. Knihu doporučuji všem začínajícím i zkušeným sociologům, především však těm, kteří jsou otevření novým myšlenkám a ochotni se dále učit a pracovat na sobě.

Michaela Hiekischová